

Ouders versterken

Preventie kindermishandeling van
zwangerschap tot kleutertijd

Susan Ketner (red.)

Auteurs:

Marieke Bekkers
Jeroen Boekhoven
Richard Groothoff
Connie Kaspers
Annelies Kassenberg
Ellen Loykens
Christa Nieuwboer
Jacoline van der Slot
Anke Strang
Winette in 't Veld

© 2021, Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum BV, Postbus 43, 9400 AA Assen.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet) kan men zich wenden tot Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-pro.nl).

Ofschoon iedere poging is ondernomen volgens de auteurswet rechthebbenden van het in dit boek opgenomen illustratiemateriaal te traceren, is dit in enkele gevallen niet mogelijk gebleken. In het onderhavige geval verzoekt de uitgever rechthebbenden contact met hem op te nemen.

NUR 130, 853, 854

ISBN folio 978 90 232 5721 9

ISBN ebook 978 90 232 5722 6

eerste druk, 2021

Bij deze uitgave hoort aanvullend online materiaal. Log in op vangorcumstudie.nl.

Uitgave: Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum, Assen

Omslagontwerp: Elbert Niezen

Tekstredactie en Grafische verzorging: LINE UP boek en media bv, Groningen

Druk: Drukkerij Van Gorcum, Raalte

Inhoud

Hoofdstuk 1 Preventie kindermishandeling: ouders versterken 1

Susan Ketner

- 1.1 Kindermishandeling 3
 - 1.1.1 Definitie en prevalentie 3
 - 1.1.2 Perspectief en beleving 4
- 1.2 Preventie 5
- 1.3 Ouders van jonge kinderen versterken 7
 - 1.3.1 Alle ouders versterken 8
 - 1.3.2 Ouderschap onder druk: risicofactoren voor kindermishandeling 9
 - 1.3.3 Ouderschap bij (vermoedens van) onveiligheid 12
- 1.4 Uitgangspunten en leeswijzer 12
 - 1.4.1 Uitgangspunten bij preventie van kindermishandeling 12
 - 1.4.2 Leeswijzer 13
- Opdrachten 16
- Verder lezen 16
- Bronnen 16

Hoofdstuk 2 In gesprek met ouders 19

Susan Ketner

- 2.1 Competent aan de slag 21
- 2.2 Kennis 22
 - 2.2.1 Voorzie jezelf van basiskennis over ouderschap, opvoeding en veilig opgroeien 23
 - 2.2.2 Ken de maatschappelijke norm met betrekking tot onveiligheid en neem dit als uitgangspunt 23
 - 2.2.3 Wees je ervan bewust dat kindermishandeling voorkomt 24
 - 2.2.4 Weet wat je kunt en moet doen bij vermoedens van kindermishandeling 24
- 2.3 Houding 24
 - 2.3.1 Betrek het gezin (op tijd) 25
 - 2.3.2 Houd rekening met kwetsbaarheid 26
 - 2.3.3 Normaliseer opvoedvragen en bekrachtig de ouder 27
 - 2.3.4 Wees professioneel, maar ook mens achter de professional 28
 - 2.3.5 Doe het niet alleen 29

- 2.4 Vaardigheden 30
 - 2.4.1 Wees duidelijk en transparant in jouw communicatie 31
 - 2.4.2 Benoem je zorgen feitelijk, concreet en zorgvuldig 32
 - 2.4.3 Werk aan een goede samenwerkingsrelatie en sluit aan bij de ouder 33
 - 2.4.4 Onderzoek de situatie vanuit meerdere perspectieven 33
- Opgavetaken 35
- Bijlage: Tips voor het bespreekbaar maken van (zorgen over) onveilige thuissituaties 38
- Verder lezen 39
- Bronnen 40

Hoofdstuk 3 **Verantwoordelijkheid nemen voor online opvoedingsondersteuning** 41

Christa Nieuwboer en Anke Strang

- 3.1 Inleiding 42
- 3.2 Visie en noodzaak van online opvoedingsondersteuning 43
- 3.3 Een compleet beeld van blended hulp 46
- 3.4 Competenties en vaardigheden bij online communicatie 49
 - 3.4.1 Basisvaardigheden van online gespreksvoering 50
 - 3.4.2 Veiligheid van hulpvragers en hulpverleners 52
- 3.5 Online methodisch handelen bij online opvoedingsondersteuning 54
 - 3.5.1 Soorten hulpvragen, passende hulpverlening 54
 - 3.5.2 Vijf vormen van online sociale steun 55
 - 3.5.3 Tien acties voor empowerment 56
- 3.6 Kwaliteitsbewaking: het belang van een goede alliantie 61
 - 3.6.1 Vijf vormen voor (zelf-)professionalisering op het gebied van online hulpverlening 62
- Opgavetaken 64
- Verder lezen 66
- Bronnen 66

Hoofdstuk 4 **Samenwerken rondom veilig opgroeien** 69

Jeroen Boekhoven

- 4.1 Uitgangspunten van de Jeugdwet 70
- 4.2 Knelpunten in samenwerking 71
- 4.3 Conceptuele helderheid 73
 - 4.3.1 Alliantie 73
 - 4.3.2 Professionele samenwerkingsrelaties 74
- 4.4 Interprofessioneel samenwerken in de praktijk 75
- 4.5 Voorwaarden voor interprofessioneel samenwerken 76
 - 4.5.1 Competenties van professionals 77
 - 4.5.2 Structurele voorwaarden 78
- 4.6 Casus: BabythuisZorg 81

Opdrachten	84
Bronnen	85

Hoofdstuk 5 Een positief opvoed- en opgroei-klimaat creëren 87

Annelies Kassenberg

5.1	Zorgen over opvoeden zijn normaal	88
5.1.1	Er zijn allerlei opvoedproblemen	88
5.1.2	Welbevinden van ouders	89
5.2	Informele opvoedsteun	91
5.2.1	Ontspanning	91
5.2.2	Leren van elkaar	92
5.2.3	Steunend netwerk	93
5.3	Formele opvoedsteun	94
5.3.1	Vormen van opvoedsteun	95
5.3.2	Werkzaamheid opvoedsteun	95
5.4	Aandachtspunten voor professionals	96
5.4.1	Motivatie	96
5.4.2	Veiligheid	97
5.4.3	Persoonlijke vaardigheden	98

Opdrachten 99

Verder Lezen 99

Bronnen 99

Hoofdstuk 6 Hechting 103

Connie Kaspers

6.1	Inleiding	104
6.2	Wat is hechting?	105
6.3	Voorwaarden voor hechting	107
6.4	Hechtingsstijlen en de opvoedingsstijlen die ermee gepaard gaan	107
6.5	Risicofactoren bij ouders	109
6.5.1	De ouder met psychische problemen	110
6.5.2	De verslaafde ouder	110
6.5.3	De alleenstaande ouder	111
6.5.4	De licht verstandelijke beperkte (LVB) ouder	112
6.6	Risicofactoren bij kinderen	114
6.6.1	Autismespectrumstoornis (ASS)	114
6.6.2	Prematuur/dysmatuur geboren	114
6.6.3	Een kind met een lichamelijke en/of verstandelijke beperking	115

6.7 Beschermende factoren 116

6.8 Wat je als professional kunt doen 117

Opdrachten 119

Bronnen 120

Hoofdstuk 7 Complexe scheidingen 121*Jacoline van de Slot en Ellen Loykens*

- 7.1 Cijfers 124
- 7.2 Hoe definiëren we een complexe scheiding? 124
- 7.3 Interventies 126
 - 7.3.1 Komen tot een gedeelde analyse 126
 - 7.3.2 Belangrijke thema's/aandachtsgebieden 128
 - 7.3.3 Uitkomsten van de analyse 132
 - 7.3.4 Afsluitend 133
- Oprachten 134
- Bijlage 135
 - Escalatieladder 135
- Verder lezen 136
- Bronnen 136

Hoofdstuk 8 Signaleren, overleggen en handelen bij kindermishandeling 137*Marieke Bekkers en Winette in 't Veld*

- 8.1 Het belang van signaleren, handelen en melden van kindermishandeling 138
 - 8.1.1 De Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling 139
 - 8.1.2 Aanscherping van de Meldcode 140
 - 8.1.3 Participatie van kinderen in de Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling 141
 - 8.1.4 Veilig Thuis 141
 - 8.1.5 Meldrecht of meldplicht 142
- 8.2 Stap 1: signaleren en signalen in kaart brengen 143
 - 8.2.1 Het in kaart brengen van signalen 143
 - 8.2.2 Het zien van signalen 144
 - 8.2.3 Signalen van kindermishandeling en signaleringskaarten/lijsten 144
 - 8.2.4 Signaleren van prenatale kindermishandeling 144
 - 8.2.5 Signaleren van kindermishandeling in de babytijd (tot 1 jaar) 145
 - 8.2.6 Signaleren van kindermishandeling in het tweede en derde levensjaar 146
 - 8.2.7 Vastleggen in het cliëntdossier 146
 - 8.2.8 Kindcheck 147
- 8.3 Stap 2: collegiaal consult of overleg met Veilig Thuis of letseldeskundige 147
 - 8.3.1 Collegiaal consult 148
 - 8.3.2 Advies letseldeskundige 149
 - 8.3.3 Vastleggen in het cliëntdossier 149

- 8.4 Stap 3: in gesprek met de betrokkenen 149
 - 8.4.1 Zorgen bespreekbaar maken 149
 - 8.4.2 Voorbereiding van het gesprek 150
 - 8.4.3 Het gesprek 151
 - 8.4.4 Gespreksvaardigheden, attitude en methode 151
 - 8.4.5 Vastleggen in het cliëntdossier 152
- 8.5 Stap 4: wegen van veiligheid en risico's 152
 - 8.5.1 Wegen van informatie 152
 - 8.5.2 Het afwegingskader 153
- 8.6 Stap 5: beslissen: melden en/of hulpverleners 153
 - 8.6.1 Hulp bieden of organiseren 153
 - 8.6.2 Vastleggen in het cliëntdossier 155
- Opdrachten 156
- Verder lezen 160
- Bronnen 160

Hoofdstuk 9 Ethische dilemma's en professionele houding 163

Richard Groothoff

- 9.1 Inleiding 164
- 9.2 Het herkennen van het morele: het driewereldenmodel 164
 - 9.2.1 Het cognitieve perspectief 167
 - 9.2.2 Het normatieve perspectief 168
 - 9.2.3 Het subjectieve perspectief 170
 - 9.2.4 De dynamiek tussen de drie perspectieven tijdens het verkennen van de beroepspraktijk 171
- 9.3 Het wegen van morele dilemma's 172
 - 9.3.1 Morele weging: de gevolgenethiek 174
 - 9.3.2 Morele weging: plichtethiek, de beroepscode 178
 - 9.3.3 Morele weging: de deugdethiek 184
- 9.4 Ten slotte 188
- Opdrachten 189
- Verder lezen 189
- Bronnen 189

Preventie kindermishandeling: ouders versterken

Susan Ketner

nen en het voorkomen en stoppen van kindermishandeling. Vaak wordt ingezet op een combinatie van beschikbare middelen. De volgende manieren van (preventief) interveniëren kunnen worden onderscheiden:

- **Versterken samenleving**
Door kennisoverdracht, bewustwording of campagnes gericht op de maatschappij als geheel wordt de (solidaire) gemeenschap versterkt.
- **Versterken omgeving**
Door interventies op buurt- of wijkniveau of het aanbieden van voorzieningen in de buurt versterkt en verbetert de leefomgeving van een gezin.
- **Versterken netwerk**
Door groepsgerichte opvoedsteun, maar ook individuele steun voor een gezin (bijvoorbeeld steunouders, buurtgezin of lotgenotencontact), wordt een gezin formeel of informeel bijgestaan en krijgen ouders een groter netwerk om op terug te vallen.
- **Versterken gezin**
Door bijvoorbeeld (trauma)therapie voor alle gezinsleden, methodieken bij scheiding, communicatietrainingen of gezinsgerichte interventies worden de onderlinge relaties in een gezin versterkt.
- **Versterken ouder**
Door bijvoorbeeld individuele opvoedondersteuning, agressietraining, hulp bij verslaving, therapie of traumabehandeling wordt een individuele ouder versterkt.
- **Versterken kind**
Door bijvoorbeeld bewustwording (wat is veilig en wat niet), een weerbaarheidstraining, gedragstherapie of traumabehandeling krijgt een kind handvatten om onveiligheid te herkennen en/of worden de schadelijke gevolgen hiervan beperkt.

In de Databank Effectieve Jeugdinterventies van het Nederlands Jeugdinstituut zijn diverse interventies voor (preventie van) kindermishandeling opgenomen, zie de online omgeving.

1.3 Ouders van jonge kinderen versterken

Vooraf in de eerste jaren van het ouderschap kunnen ouders onzeker en kwetsbaar zijn (Hogeschool Leiden, 2019). Veel ouders geven aan dat zij onvoldoende voorbereid zijn op de veranderingen die de komst van een kind met zich meebrengen. De verantwoordelijkheid groeit, de partnerrelatie verandert en de werk-privébalans verschuift. Ouders hebben vragen over de voeding, gezondheid, groei en ontwikkeling van hun kind. De ontwikkelingen die een kind in de eerste jaren doormaakt, is bepalend voor de ontplooiing en ontwikkeling voor een kind op latere leeftijd (Detmar & De Wolf, 2019). Tekorten of achterstanden in de ontwikkeling kunnen weliswaar weer worden ingelopen, maar dit kost doorgaans meer moeite dan in de vroegere periode. Door ouders op tijd te adviseren en waar nodig in te grijpen kan bijgestuurd worden en kan voorkomen worden dat later zwaardere zorg nodig is (Detmar & De Wolf, 2019).

Gezinnen met jonge kinderen zijn ook extra kwetsbaar voor verwaarlozing en geweld (Meijer, 2018). Jonge kinderen kunnen zelf niet aan de bel trekken wanneer het misgaat, maar mede doordat zij zo afhankelijk zijn van hun ouders, lopen ze grotere kans op verwaarlozing of geweld. Cijfers wijzen uit dat in gezinnen met kinderen van nul tot drie jaar de kans op kindermishandeling 1,8 keer groter is dan in gezinnen met oudere kinderen (Alink et al., 2018). De impact van de verschillende vormen van mishandeling (verwaarlozing, geweld, misbruik) op jonge leeftijd is erg groot en kan gevolgen hebben tot in de volwassenheid (onder andere Meijer, 2018).

1.3.1 Alle ouders versterken

Als professional is het belangrijk om te beseffen dat alle ouders vragen en twijfels hebben over hoe zij de opvoeding moeten aanpakken, en dat zij niet altijd weten hoe zij kunnen omgaan met gedrag van hun kind dat ze niet begrijpen of niet tolereren. De meeste ouders doen in hun zoektocht naar de juiste opvoeding incidenteel wel eens iets, of laten juist iets na, waardoor complete veiligheid tijdelijk niet helemaal gewaarborgd is. Alle ouders maken 'fouten', de perfecte ouder bestaat niet. In de Week tegen Kindermishandeling 2019 richtte de gemeente Groningen billboards, advertenties en ook een magazine op ouders, onder de titel 'Perfekte papa's en mama's bestaan niet'.

Bij de komst van een kind verandert er veel voor de kersverse ouders. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat na de geboorte van een baby het welzijn van ouders achteruitgaat, evenals de kwaliteit van de partnerrelatie. Dit is niet alleen het geval bij de eerste kind, maar ook bij de tweede (Ketner et al., 2018). Ouders van jonge kinderen hebben vaak veel praktische vragen waarop zij niet altijd goed zijn voorbereid (Gravesteyn & Ketner, 2020). Het gaat hierbij vaak om vragen over de groei en ontwikkeling van een kind: de basiszorg (voeding, slapen, huilen), het opbouwen van een band en het stimuleren van de ontwikkeling. Ouders willen graag weten of hun kind 'het goed doet', of zij het zelf goed doen als ouder en wat zij eraan kunnen doen als dat niet het geval is. Maar de vragen gaan ook over de ouder zelf, bijvoorbeeld over de veranderende partnerrelatie en de werk-privébalans die onder druk komt te staan. Door de veelheid aan beschikbare informatie en soms tegenstrijdige adviezen weten ouders soms niet meer goed op welke manier zij de zorg en opvoeding van hun kind het beste kunnen aanpakken (Gravesteyn, 2015; Hogeschool Leiden, 2019). Het 'takenpakket' van ouders van jonge kinderen is groot en legt een grote verantwoordelijkheid op de schouders van veel prille ouders (Meijer, 2018). Zij moeten niet alleen zorgdragen voor de verzorging en veiligheid van hun kind, maar zij moeten ook leren om de signalen van hun kind te herkennen (bijvoorbeeld honger, schrik, vermoeidheid) en daar adequaat op leren reageren.

Al met al kunnen de 'demands of parenthood' behoorlijk stressvol zijn voor ouders (Deater-Deckard, 2004). Er kunnen spanningen ontstaan in de ouder-kindrelatie en opvoeding, maar ook vanwege het dagelijkse gedoe dat ouderschap met zich meebrengt. Hoe ouders vervolgens met deze ouderschapsstress omgaan wordt beïnvloed door verschillende factoren. Hierbij spelen onder andere persoonlijke factoren van de ouder een rol, maar ook omgevingsfactoren beïnvloeden de manier van coping van de ouder. Ouders die zowel ernstige stress ervaren in hun ouderschap als stress op andere gebie-

den, ervaren dikwijls ernstige gevolgen hiervan op hun gezondheid en functioneren (Deater-Deckard, 2004). Hierdoor ervaren zij weer extra stress, waardoor een ingewikkelde kluwen van problemen en stressoren kan ontstaan.

Een van de bekendste Nederlandse ouderschapsdeskundigen was Alice van der Pas (1934 – 2017). Haar ouderschapstheorie (onder andere Van der Pas, 2003; 2013. Zie ook de online omgeving,) gaat uit van een aantal belangrijke basisaannames. Ten eerste beseffen alle ouders dat zij verantwoordelijk zijn voor hun kind en hebben alle ouders het beste met hun kind voor, ook al staat het gedrag van een ouder soms veraf van gangbare waarden. Omdat, ten tweede, ouders het goed willen doen voor hun kind, maar het niet realistisch en haalbaar is om alles altijd goed te doen, zijn ouders kwetsbaar. Ouders voelen zich schuldig en schamen zich wanneer zij het idee hebben dat ze geen goede ouder zijn. Ten slotte zijn ouders altijd eindverantwoordelijk en eigenaar van de opvoedsituatie, ook wanneer er sprake is van professionele hulp in het gezin.

Hoe ouders omgaan met de uitdagingen die het ouderschap met zich meebrengt, wordt mede bepaald door vier zogenaamde buffers. Deze buffers vormen als het ware het veerkrachtsysteem van een ouder:

- **solidaire gemeenschap:** een positief vangnet van omstanders die uitgaan van de goede intenties van ouders, en die ouders kunnen ondersteunen wanneer het even niet goed gaat;
- **goede taakverdeling:** een goede balans in de zorg- en huishoudtaken thuis, en ook een goede afstemming met de buitenwereld, zodat ouders voldoende tijd hebben voor de eigen beslommingen;
- **metapositie:** de mogelijkheid van ouders om met een ‘helicopterview’ naar het eigen ouderschap te kijken en te reflecteren op het eigen handelen, waardoor zij meer inzicht krijgen op het effect van hun eigen gedrag op het kind en de opvoeding waar nodig kunnen aanpassen;
- **goede ouderervaringen:** positieve ervaringen die ouders opdoen in het ouderschap maken hen trots op zichzelf en sterken hen in het gevoel dat zij het goede doen voor hun kind.

In alle gezinnen kunnen professionals ouders ondersteunen in het versterken van deze buffers. In gezinnen waar sprake is van risicofactoren voor kindermishandeling staan deze buffers waarschijnlijk meer onder druk dan in andere gezinnen.

1.3.2 Ouderschap onder druk: risicofactoren voor kindermishandeling

“Mijn vraag gaat over mijn kind en mijzelf als vader. Maar eerst even de achtergrond. Ik heb een probleem met mijn moeder omdat ze vroeger niet wist om te gaan met mij als haar kind. Ze kon niet houden van mij, en deed voornamelijk lelijk, neigend naar geestelijke mishandeling. Nu heb ik zelf een probleem met mijn eigen zoontje. Ik heb moeite om van hem te houden. Ik vind het zo erg want ik had toch verwacht dat ik anders zou zijn. Maar niet dus. Ik heb geen vertrouwen, geen liefde, en geen plezier van mijn kind, terwijl ik dit eigenlijk

zo graag wel wil ervaren. Het lijkt me een hechtingsprobleem. Ik zou graag hulp willen maar ik weet niet waar ik daarvoor terecht kan. Ik vind het erg genoeg dat ik het op deze manier openbaar moet maken, maar vind ook dat ik er wat aan moet doen. 》

Anonieme vader op vraagbaken ouders.nl (fragment ingekort en aangepast)

De vader in het fragment hierboven geeft aan dat hij zelf geen goed voorbeeld heeft gehad in zijn jeugd, en nu merkt dat hij het heel lastig vindt om een positieve band op te bouwen met zijn zoon. Hij benoemt hier een van de risicofactoren voor kindermishandeling, een factor die de kans op onveiligheid in zijn gezin vergroot, namelijk dat hij zelf mishandeld is in zijn jeugd. Bom en Baartman concluderen in hun boek met verhalen van ouders waar het thuis misging (Bom & Baartman, 2018): “Wie als kind tekortkomt, begint als ouder met een achterstand”. Eigen jeugdervaringen van de ouder kunnen een belemmerende rol spelen in het opbouwen van een positieve band met een kind, en ook als een ouder door omstandigheden geen kalmte of helderheid in het eigen hoofd heeft, kan dit een hele opgave zijn (Meijer, 2018).

Onderzoek naar gezinnen waar sprake is van onveiligheid, heeft veel van de risicofactoren voor kindermishandeling in kaart gebracht. Daarnaast zijn er ook beschermende factoren, die ervoor kunnen zorgen dat er – ondanks eventueel aanwezige risicofactoren – minder kans is op onveiligheid. Om hulp durven vragen is daar één van. De vader in het fragment hierboven zet dan ook een belangrijke stap door zijn worsteling, weliswaar anoniem, aan een vraagbaak toe te vertrouwen. Deze paragraaf gaat verder in op de risico- en beschermende factoren voor kindermishandeling.

Risicofactoren voor kindermishandeling

Ouderschap kan door alle ouders als stressvol worden ervaren. Bijvoorbeeld vanwege de grote verantwoordelijkheid, opvoedvraagstukken en dagelijkse beslommeringen. Ouders kunnen door allerlei omstandigheden ook extra onder druk staan. Sommige stressoren vormen een risico voor kindermishandeling. Onderzoeken hebben verschillende risicofactoren voor kindermishandeling aangetoond. Zowel problemen in de persoonlijke sfeer van de ouder als omgevingsfactoren spelen een rol, en ook zijn er kenmerken die een kind extra kwetsbaar maken (Vink et al., 2020). Vaak is er sprake van een combinatie en opeenstapeling van risicofactoren die uiteindelijk lijden tot kindermishandeling, maar uiteindelijk blijken de belangrijkste risicofactoren voor kindermishandeling vooral te maken te hebben met de ouder(s) of verzorger(s). Wanneer bij beide ouders sprake is van deze factoren, is het risico op kindermishandeling zelfs nog groter. Hieronder staat een overzicht van de belangrijkste risicofactoren voor kindermishandeling die te maken hebben met de ouder/verzorger:

- problemen tussen ouders, zoals huiselijk geweld of (v)chtscheiding;
- psychische of psychiatrische problemen bij de ouder, zowel in het verleden als in het heden;
- ouder heeft zelf kindermishandeling meegemaakt;
- problematisch middelengebruik door ouder;
- lage sociaaleconomische status van de ouder;
- werkloosheid van ouder(s);

- niet-Nederlandse afkomst van ouder(s), vooral eerste generatie;
- alleenstaande ouder;
- ouder van meer dan vier kinderen.

Meer uitvoerige informatie over risicofactoren is te vinden in de online omgeving.

Zoals Sandra van Gameren in haar boek (2019) over preventie terecht opmerkt, vormen de risicofactoren geen betrouwbaar afvinklijstje. In lang niet alle gezinnen met (een cumulatie van) risicofactoren is daadwerkelijk sprake van kindermishandeling. En andersom geldt het ook: niet in alle gezinnen waar sprake is van kindermishandeling, zijn de risicofactoren aanwezig (Van Gameren, 2019; Vink et al., 2020; Van Montfoort, 2019). Op het niveau van het individu bekeken leidt niet elke risicofactor per se tot kindermishandeling, maar zeker bij een samenloop van deze omstandigheden neemt de káns op kindermishandeling wel toe (Bonnet, 2019; Vink et al., 2020). Kortom, deze risicofactoren moeten geen stigma zijn, zij moeten jouw beeld van een gezin niet bij voorbaat vertroebelen. Maar deze factoren moeten ook geen blinde vlek zijn. Het is als professional belangrijk deze factoren te kennen en ze mee te nemen in je afwegingen, zeker wanneer er sprake is van vermoedens van onveiligheid in een gezin.

Beschermende factoren

Als professional die werkt met gezinnen is het dus goed om kennis te hebben van de risicofactoren voor kindermishandeling. Deze kennis kan helpen om een gezinssituatie in kaart te brengen en in te schatten of er sprake is van een verhoogd risico op onveiligheid. Daarnaast is het belangrijk om kennis te hebben van de *beschermende factoren* bij kindermishandeling. Deze factoren kunnen tegenwicht bieden aan de risico's en de negatieve werking van risicofactoren beperken, maar deze negatieve gevolgen niet per definitie opheffen (Vink et al., 2020). Ook kennis van de beschermende factoren kan jou als professional helpen om een gezin goed in beeld te krijgen. Omdat dit boek zich vooral richt op gezinnen met erg jonge kinderen zijn de beschermende factoren die jeugdigen beschermen tegen de impact van kindermishandeling minder relevant. Hierbij gaat het namelijk om een aantal persoonskenmerken (zoals vermogen tot zelfregulatie en gevoel van zingeving) die op jonge leeftijd nog niet ontwikkeld zullen zijn. De belangrijkste beschermende factoren die te maken hebben met de ouder(s)/verzorger zijn hier relevanter, hierbij gaat het om:

- opvoedvaardigheden van de ouder;
- contact met positieve, invloedrijke andere volwassenen (geen professionals);
- ouderlijk welzijn;
- sociale steun/een sociaal netwerk.

Meer uitvoerige informatie over beschermende factoren is te vinden in de online omgeving.

Vaak gaat het bij beschermende factoren dus om factoren waar je als professional die bij een gezin betrokken is, invloed op kunt uitoefenen, juist ook bij gezinnen waar sprake is van een verhoogde kans op kindermishandeling. Je kunt bijvoorbeeld werken aan het versterken van het netwerk, de kennis over opvoeding vergroten en opvoedvaardigheden aanleren.

1.3.3 Ouderschap bij (vermoedens van) onveiligheid

Ik heb het moeilijk met mijn oudste zoon, hij is 12 en hij luistert niet. Ik probeer geduldig te zijn. Mijn man vindt het niet goed als ik de kinderen sla, maar ik zou niet weten wat ik moet doen als praten niet helpt. Mijn jongste zoon is bijna 4 en hem sla ik ook, omdat praten niet helpt. Hij is dwars en agressief. Ik heb mijn man gezegd dat hij onze jongste te veel verwent en dat hij zich erbuiten moet houden als ik het kind sla. Na een pak slaag gaat het weer een dag of twee goed. Toch voel ik me een miserabele moeder. Mijn kinderen groeien op met geweld en ik voel me erg schuldig. Heeft u tips om dit op te lossen? 🙏

Anonieme moeder op vraagbaken ouders.nl (ingekort en aangepast)

Hoewel het gedrag van sommige ouders soms anders lijkt te vermoeden, hebben alle ouders het beste met hun kind voor (onder andere Van der Pas, 2013). Juist wanneer ouders het gevoel krijgen dat zij het niet goed doen, kruipen zij door schaamte en schuldgevoelens waarschijnlijk nog meer in hun schulp. Dat blijkt ook wel uit het bovenstaande fragment. Hierin spreekt een wanhopige moeder, die zich erg schuldig voelt over het slaan van haar kinderen. Ze wil het niet, maar ze denkt dat ze geen alternatief heeft ('praten helpt niet'). Van een andere kant bekeken: weliswaar anoniem, trekt ze wél aan de bel en zoekt hulp. Dat alleen al is een belangrijk aanknopingspunt voor hulpverlening. Want door aan de bel te trekken geeft zij in feite zélf al aan dat er dingen anders zouden moeten gaan in haar gezin.

Dit is een belangrijk aandachtspunt in het benaderen van ouders bij vermoedens van kindermishandeling: "Als er zorgen zijn over de kinderen en hun opvoeding, betekent dit niet dat een ouder *niets* goed doet" (Meijer, 2018, p. 125). Vaak vernauwt de blik van een professional bij vermoedens van onveiligheid in het gezin zich tot de kinderen en ligt de focus op dat wat misgaat. Misschien logisch, maar voor een ouder kan dit als erg confronterend en negatief ervaren worden: "Hoe meer een professional zijn blik versmalt tot de veiligheid van het kind, hoe meer ouders het gevoel zullen hebben er niet toe doen en niet te deugen" (Bom & Baartman, 2018). Wanneer ouders – ook wanneer er sprake is van kindermishandeling – niet alleen horen wat er allemaal anders moet, maar ook wat zij al goed aanpakken in het ouderschap, en goede ouderervaringen kunnen opdoen, kan dit het ouderschap op een positieve manier ondersteunen.

1.4 Uitgangspunten en leeswijzer

1.4.1 Uitgangspunten bij preventie van kindermishandeling

Alle ouders kunnen vragen en onzekerheden hebben over het ouderschap en de opvoeding. Vooral in de eerste jaren zijn veel ouders onzeker en jonge kinderen zijn kwetsbaar en sterk afhankelijk van hun ouders. Bij sommige ouders staat het ouderschap ook nog eens extra onder druk, bijvoorbeeld door armoede, psychische problemen, verslaving of

ziekte, vaak een combinatie van deze stressoren. In deze zogenaamde risicogezinnen is lang niet altijd sprake van een onveilige opvoedsituatie, maar de kans erop is groter dan in gezinnen waar deze factoren geen rol spelen. Kindermishandeling komt in alle lagen van de bevolking voor. Het is belangrijk om te beseffen dat in gezinnen waar sprake is van (vermoedens van) onveiligheid, ook dingen goed aangepakt worden en wel degelijk sprake kan zijn van ouders en kinderen die van elkaar houden. Alle ouders hebben in principe het beste met hun kind voor. Vroegtijdig investeren in ouders en in het tegengaan en stoppen van kindermishandeling is daarom voor alle betrokken partijen waardevol.

Dit boek heeft als eerste uitgangspunt dat *openheid over de kwetsbaarheid van ouders en de schaduwkanten van ouderschap* cruciaal is om kindermishandeling te voorkomen en te stoppen. Alle ouders zijn kwetsbaar wanneer het hun kinderen aangaat, omdat in de opvoeding van kinderen ouders juist alles willen doorgeven wat zij zelf belangrijk vinden. Maar de perfecte opvoeder bestaat niet en alle ouders kunnen weleens het idee hebben dat zij falen en tekortschieten als ouder. En ouderschap is niet altijd gemakkelijk en kan allerlei negatieve gevoelens met zich meebrengen zoals schuld, schaamte, een gevoel van tekortkomen, angst of wanhoop. Verhalen over deze schaduwzijde van ouderschap zijn nooit gemakkelijk om te vertellen, noch om ze aan te horen (Bom & Baartman, 2018). Maar of het nu thuis goed gaat of juist misgaat, het is belangrijk om deze schaduwkanten van het ouderschap voor het voetlicht te krijgen. Want door dat wat misgaat in het ouderschap en de opvoeding bespreekbaar te maken en te normaliseren, is het makkelijker om aan te sluiten bij wat er wél goed gaat en te bereiken wat elke ouder uiteindelijk ook wil, namelijk het beste voor het kind.

Het tweede uitgangspunt dat in dit boek over preventie daarom centraal staat, is *oog hebben voor en aansluiten bij het perspectief van ouders*. Voor alle ouders geldt dat gezien en gehoord worden een belangrijke basis is voor goede hulpverlening (onder andere Ketner & Gravesteyn, 2017). Bij oudergericht werken draait het niet meer zoals vroeger om *zeggen hoe* ouders goed moeten opvoeden, maar gaat het erom op een dusdanige manier samen te werken met de ouder dat *zorgen dat* ouders goed kunnen opvoeden het uitgangspunt is (Ketner & Gravesteyn, 2017). Uit onderzoek blijkt dat om ouderschapsstress te verlichten en ouders die onder druk staan passend te ondersteunen, het bovendien belangrijk is om vanuit empathie op zoek te gaan naar wat zij zélf nodig denken te hebben (Deater-Deckard, 2004). Niet alle ouders kunnen mogelijk direct en concreet formuleren waar de ondersteuningsbehoefte ligt, een professional kan dan helpen hier woorden aan te geven. En ook bij de start van een hulpverleningstraject in gezinnen waar sprake is van onveiligheid, is het altijd belangrijk om in kaart te brengen welke problemen er spelen en welke behoeften er zijn, en de hulp af te stemmen op het tempo, de behoeften en de probleemdefinitie van ouders en kinderen (onder andere Bonnet, 2019; Dekovic & Bodden, 2019; Tierolf et al., 2014).

1.4.2 Leeswijzer

In dit eerste hoofdstuk zijn de uitgangspunten over het versterken van ouders uiteengezet. In hoofdstuk twee, drie en vier draait het om *professionele vaardigheden* in het werken met gezinnen. In hoofdstuk twee ga ik verder in op *gespreksvoering*. Op basis van wetenschap-

pelijk onderzoek, ervaringen van professionals en verhalen van ouders schets ik een basis-houding en gespreksvaardigheden die helpend kunnen zijn om het gesprek met ouders aan te gaan over de schaduwkanten van ouderschap en (vermoedens van) onveiligheid. In gesprek gaan met ouders is een van de speerpunten van het lectoraat Integrale aanpak kindermishandeling van de Hanzehogeschool Groningen, waaraan ik als lector verbonden ben. Ik heb een achtergrond als onderzoeker op het gebied van diversiteit, jeugdbeleid, opvoedondersteuning en ouderschap en sprak in die rol met tientallen professionals, jongeren en ouders. Ik was senior onderzoeker bij het lectoraat Ouderschap en Ouderbegeleiding van Hogeschool Leiden. Als docent bij de opleiding Toegepaste Psychologie verzorgde ik onder andere de vakken Gespreksvoering en Ontwikkelingspsychologie.

Christa Nieuwboer en Anke Strang zetten in hoofdstuk drie uiteen hoe waardevol *online hulpverlening* is, en op welke manier die aanvullend of regulier kan worden ingezet in de hulpverlening aan gezinnen. Online werken vraagt (deels) andere vaardigheden van een professional dan face to face contact. De auteurs geven handvatten voor deze manier van werken. Christa is lector Jeugd, Gezin en Samenleving bij Avans Hogeschool en heeft veel onderzoek gedaan naar hoe gezond opgroeien en opvoeden het best ondersteund kan worden met behulp van sociale en zorgtechnologie. Anke Strang is Hogeschooldocent Mens & Techniek/Gezondheidszorgtechnologie bij Avans Hogeschool en als docentonderzoeker verbonden aan het lectoraat Jeugd, Gezin en Samenleving.

Hoofdstuk vier gaat over *samenwerken*. Interventies in de eerste duizend dagen van een kind zijn effectiever als ze samenhangend zijn. Daarom zullen de verschillende professionals die bij een gezin betrokken zijn, ook moeten samenwerken. Jeroen Boekhoven beschrijft op basis van literatuuronderzoek en praktijkvoorbeelden op welke manier de samenwerking tussen professionals vormgegeven kan worden en welke competenties professionals daarvoor kunnen inzetten. Jeroen Boekhoven is docent bij Social Work aan de Hanzehogeschool Groningen, waar hij onder andere de vakken sociologie, antropologie en ethiek en verzorgt. Ook begeleidt hij studenten bij de eindopdracht. Hij was langere tijd verbonden aan het lectoraat Verslavingskunde, waarvoor hij verschillende teksten publiceerde. Sinds 2020 is hij docentonderzoeker bij de Innovatiewerkplaats Veilig Opgroeien.

In hoofdstuk vijf, zes, en zeven is *het verkleinen van risico's op kindermishandeling* een centraal thema. In hoofdstuk vijf gaat Annelies Kassenberg in op de vraag hoe ouders een positief opvoed- en opgroei-klimaat kunnen creëren, en welke rol professionals kunnen spelen om hen daarbij te ondersteunen. Belangrijk bij *opvoedondersteuning* is in elk geval om opvoedvragen te normaliseren en om ouders in de gelegenheid te stellen om met elkáár in gesprek te gaan. Een steunend netwerk blijkt voor ouders een beschermende factor bij opvoedstress. Annelies Kassenberg is lector Jeugd en Leefomgeving bij de Hanzehogeschool Groningen. Haar onderzoek richt zich binnen het lectoraat Jeugd, Educatie en Samenleving op het versterken van de omgeving van opgroeiende kinderen om hen zo optimale kansen voor gezond en kansrijk opgroeien te bieden.

Hoofdstuk zes gaat in op *hechting*. De hechtingsrelatie zoals deze in de vroege kindertijd ontstaat, bepaalt voor een aanzienlijk deel op welke manier een volwassene later in het leven staat. Investeren in deze relatie is dan ook heel waardevol. Connie Kaspers schetst in dit hoofdstuk welke ouders het mogelijk moeilijk hebben met het aangaan van een positieve band met hun kind, en hoe professionals daarin kunnen ondersteunen. Connie Kas-

pers is orthopedagoog en als docent verbonden aan de opleiding Social Work aan de Hanzehogeschool Groningen. Zij verzorgt onder andere de vakken orthopedagogiek, pedagogiek en psychiatrie en is daarnaast supervisor. Ze heeft ruime praktijkervaring als gedragsdeskundige in het jeugddomein, onder andere binnen de Jeugdzorg, gedwongen kader. In haar werk heeft ze vaak te maken gehad met kinderen en jongeren met ernstige hechtingsproblematiek.

Hoofdstuk zeven gaat over *complexe scheidingen*. Wanneer stellen uit elkaar gaan, kunnen kinderen de dupe worden van de strijd tussen hun ouders. Vaak blijken er op verschillende gebieden problemen te ontstaan. Het ontwarren van de ingewikkelde kluwen van problemen en emoties is voor ex-partners een hele opgave. Een professional met de juiste attitude en kennis kan daarin zowel preventief als oplossend een bijdrage leveren. Jacqueline van der Slot en Ellen Loykens beschrijven in dit hoofdstuk een model dat een professional kan inzetten in samenspraak met ouders om ze meer grip te laten krijgen op de processen die onderliggend zijn aan de conflicten die spelen bij een scheiding. Op deze manier kunnen zij hun gezamenlijke belang, de kinderen, beter in het oog houden en daarmee onbedoelde schade aan de kinderen voorkomen. Jacqueline van der Slot is orthopedagoog bij hulpverleningsorganisatie Molendrift en senior docentonderzoeker bij de opleiding Social Work aan de Hanzehogeschool Groningen. Ellen Loykens is directeur behandelzaken en klinisch psycholoog/orthopedagoog bij Molendrift.

Hoofdstuk acht en hoofdstuk negen gaan over situaties waar sprake is van (*vermoedens van*) *onveiligheid*: wat staat je dan te doen als professional en welke afwegingen spelen een rol? Wettelijk gezien ben je als professional in het jeugddomein gehouden aan de *Meldcode Huiselijk geweld en kindermishandeling*. Marieke Bekkers en Winette in 't Veld beschrijven de vijf stappen hiervan en gaan in op praktische hulpmiddelen om jou als professional te ondersteunen bij deze verschillende stappen. Marieke Bekkers en Winette in 't Veld zijn als docent verbonden aan de opleiding Social Work van de Hanzehogeschool Groningen, onder andere verzorgen zij het vak Leren Signaleren. Ze zijn gecertificeerd trainers van de Meldcode en hebben jarenlange ervaring in het trainen van professionals in het signaleren van en handelen bij onveiligheid. Beiden hebben ook veel ervaring als hulpverlener op het gebied van huiselijk geweld, kindermishandeling en seksueel misbruik.

Hoofdstuk negen gaat in op de *handelingsverlegenheid* die je als professional kunt ervaren wanneer je werkt met gezinnen en er sprake is van mogelijke onveiligheid. Wanneer deze handelingsverlegenheid nader onder de loep wordt genomen, blijkt dat er vaak *ethische dilemma's* ten grondslag liggen aan het niet (kunnen) handelen. Dat is bijzonder, want wie is er nou niet tegen kindermishandeling? Auteur Richard Groothoff legt aan de hand van basisprincipes uit de ethiek en casuïstiek uit hoe met een aantal gerichte vragen een lastig vraagstuk uit de werkpraktijk kan worden teruggebracht tot de kern: er is sprake van botsende waarden. Het hoofdstuk gaat ook in op hoe je vervolgens hiermee om kunt gaan om alsnog een waardevolle beslissing te kunnen nemen over je handelen. Richard Groothoff is sociaal werker en filosoof. Hij heeft ruime ervaring als jeugdbeschermer en is momenteel docent bij de opleiding Social Work aan de Hanzehogeschool Groningen. Hij verzorgt onder andere het vak ethiek en is medeauteur van *Moresprudentie. Ethiek en beroepscode in het sociaal werk* (Buitink et al., 2019).

OPDRACHTEN

1. *Jouw eigen referentiekader*

Als professional die werkt met gezinnen, zul je vaak te maken krijgen met ouders die de opvoeding en het ouderschap heel anders aanpakken dan hoe jij zelf bent opgevoed of hoe jij jouw kinderen wilt opvoeden. Jij hebt jouw eigen normen en waarden, dit is jouw referentiekader. Daarnaast werk je natuurlijk volgens de werkwijzen, protocollen en richtlijnen die gebruikelijk zijn in jouw beroepsgroep. Je zult situaties tegenkomen waarin vrij snel duidelijk is dat het onveilig is in het gezin, maar er zijn ook situaties waarin dit minder duidelijk is. Het is belangrijk om je in zo'n situatie bewust te zijn van je eigen normen en waarden, omdat je dan kunt reflecteren over jouw eigen inschatting van en oordeel over de omstandigheden. Maak een collage of moodboard over ouderschap en opvoeden, met daarin de normen en waarden die jijzelf belangrijk vindt. Denk hierbij aan thema's als omgaan met anderen, zelfstandigheid, omgaan met tegenslag, vrijheid van meningsuiting, zelfontplooiing en straffen en belonen. Denk ook aan thema's zoals voeding, gezondheid, sportiviteit, opleiding en vriendschappen. Vergelijk jouw collage of moodboard met die van studiegenoten.

2. *Risicofactoren en beschermende factoren voor kindermishandeling*

Zoek de actuele *Richtlijn Kindermishandeling voor Jeugdhulp en Jeugdbescherming* op via een zoekmachine of kijk in de online omgeving. Bestudeer alle risicofactoren voor kindermishandeling en de specifieke risicofactoren voor verwaarlozing en misbruik.

Maak er een mindmap van zodat je deze factoren goed kunt onthouden. Gebruik hiervoor eventueel een online-tool of tekenprogramma. Doe hetzelfde voor de beschermende factoren voor kindermishandeling.

Verder lezen

Gameren, Sandra van (2019). *Preventie van kindermishandeling. Wie doet wat?* Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Meijer, Y. (2018). *Kiekeboem. Hulp aan het jonge kind dat opgroeit in stress en geweld.* Amsterdam: Uitgeverij SWP.

Bronnen

Alink, L., Prevoo, M., Berkel, S. van, Linting, M., Klein Velderman, M. & Pannebakker, F. (2018). NPM 2017: Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen. Leiden: Universiteit Leiden/TNO.

Beek, K. van, Steketee, M., Doorn, L. van & Ham, M. (2017). Kindermishandeling, een wicked problem. In: Beek, K. van, Steketee, M., Doorn, L. van & Ham, M. (red.), *1 op de 4. Kindermishandeling, een publiek probleem.* Amsterdam: Van Gennep.

Bonnet, R. (2019). *De Kleine Gids Kindermishandeling. Achtergronden, kenmerken en handelen* (vijfde druk). Venlo: Schulinc.